

Сергій Міщук

ПАЛЕОГРАФО-КОДИКОЛОГІЧНИЙ ТА БІБЛЮГРАФІЧНИЙ ОПИС РУКОПИСНИХ КНИГ ТА СТАРОДРУКІВ ВОЛИНСЬКОГО ЄПАРХІАЛЬНОГО ДАВНЬОСХОВИЩА (1892–1919)

В статье раскрыт значительный вклад известных украинских историков, палеографов, библиографов, литературоведов - В.Ф. Боцяновского, О.А. Фотинского, С.Т. Голубева, Н.И. Петрова, Г.Я. Крыжановского, Н.Н. Трипольского, Д.И. Абрамовича, В.Н. Перетца, А.А. Назаревского, М.К. Гудзия и др., в развитие научного метода источниковедческого и историко-книговедческого описания рукописных и старопечатных книг в конце XIX – начале XX вв., раскрытие состава и содержания книжных памятников Волинского епархиального древлехранилища, судьба которых сегодня неизвестна.

Волинське єпархіальне давньосховище (далі – ВЄД) створене у 1892 р. (відкрито та посвячено 15 травня 1893 р.) з ініціативи архієпископа Волинського Модеста та пов'язане з діяльністю Волинського церковно-археологічного товариства, яке він очолював. Воно було покликане збирати та досліджувати пам'ятки Південно-Західного краю Російської імперії, до складу якого входила й Волинська губернія¹.

Конкретні передумови виникнення ВЄД до того часу вже було створено. В 1870-х рр. розгорнулися дослідження з історії книги, видатних пам'яток. Історики вже звернули увагу на необхідність дослідження волинських старожитностей. Зокрема, пошквалюючи роботи сприяли праці професорів Київської духовної академії (далі – КДА) С. Голубєва, С. Барановського, П. Владимірова, І. Малишевського, А. Перлштейна, М. Петрова, А. Селецького та ін.² Нарешті, значну роль відіграли розвідки волинського кафедрального протоієрея М. Трипольського в галузі історії церкви на Волині та стародавніх друкарень³. Широко розгорталися й історичні дослідження, зокрема київської історичної школи (В. Антонович, М. Дашкевич). З інших дослідників варто згадати А. Братчикова, Х. Корнаковського,

Л. Рафальського, С. Барановського, М. Теодоровича, А. Хойнацького та ін.⁴

З іншого боку, певні спроби створення громадських давньосховищ старожитностей на Волині вже були частково реалізовані. У 1880-х рр. створюється низка давньосховищ: у Володимир-Волинському (з ініціативи Б. Антоновича та А. Прахова), при Свято-Володимирському православному братстві, Луцькому Хрестовоздвиженському братстві, Острозькому братстві ім. князів Острозьких⁵.

Рушійною силою створення ВЕД було дбання місцевих діячів та передусім подвижника науки, викладача Волинського жіночого училища духовного відомства, надвірного радника О. Фотинського⁶, який подав архієпископу Волинському Модесту спеціальну доповідну записку про необхідність заснування центрального єпархіального сховища. Прагнення влаштувати в 1891 р. давньосховища при Володимир-Василівському братстві не здійснилося з фінансових причин. Однак створення таких повітових книгосховищ не могло забезпечувати збереження та широке дослідження пам'яток старовини.

Указ Синоду за № 5157 від 2 листопада 1892 р. дозволяв "...як справу корисну та бажану" створити Церковно-археологічне товариство і давньосховище у пам'ять 900-річчя Волинської єпархії⁷. Давньосховище церковно-історичних пам'яток Волині та Єпархіальна бібліотека були зафундовані у Житомирі при Архієрейському домі⁸. Відкриття ВЕД мав сприяти збереженню книжкових старожитностей та розвитку традицій збирацької діяльності в галузі історичних пам'яток на Волині, пов'язаних з поширенням впливу та укріпленням православної віри на територіях, що входили до кінця XVIII ст. до Речі Посполитої та також відчували на собі значний польсько-католицький вплив⁹. Крім того, створюючи ВЕД, владика Модест підкреслював, що старожитності, якими так багата волинська історія, потерпають від недбалого до них ставлення, переходять до приватних колекціонерів та торговців, а тикварів, потрапляють у центральні російські книгосховища та за кордон, внаслідок чого вітчизняна історична наука втрачає свої джерела¹⁰.

Статут Волинського церковно-археологічного товариства визначив мету створення, як "...поддержания в местном

населении преданности православию и сознанию своих национальных особенностей и для охранения от истребления драгоценных памятников старины”¹¹. На відкритті ВЕД О. Фотинский виступив з промовою, де підкреслював, що створення Волинського давньосховища, з огляду на славетне історичне минуле краю, диктується глибокою потребою дбання про свою історію, вшанування пам’ять славетних волинян, які підтримували, обороняли та захищали своє минуле, зберігали духовну спадщину, збирали старожитності, як, наприклад, князі Острозькі, Вишневецькі, Корецькі та ін. У свій час Волинь здійснювала значний просвітницький вплив на Литву та Польщу, російські землі. Він спеціально наголосив, що волинські міста, такі як Володимир-Волинський, Луцьк були значними європейськими культурними центрами вже у XIII–XV ст., тут були започатковані перші друкарні та школи, бібліотеки, діяли видатні просвітники та церковні діячі¹².

ВЕД як центральне давньосховище почало збирацьку діяльність в галузі давніх рукописів та стародруків з пам’яток старожитностей різних релігійних установ Волинської єпархії. Спочатку така діяльність здійснювалася за розпорядженням архієпископа Модеста, який спеціально наголосив на необхідності різних парафіяльних церков та монастирів передати книжки, що вийшли з ужитку, до ВЕД. Крім цих надходжень, до фондів новоствореного книгосховища було повернуто частину дублетних примірників стародруків, що були в 1870-х рр. передані з волинських збірок до Церковно-археологічного музею при ЦАТ КДА¹³.

Загальну характеристику щойно створеного Волинського церковно-археологічного давньосховища, подав історик, літературознавець, бібліограф, краєзнавець В. Боцяновський, уродженець Житомирщини, який на той час, після закінчення Санкт-Петербурзького університету, працював у імператорській канцелярії, але цікавився Волинню як науковець, зокрема, йому належить праця, опублікована у журналі “Киевская старина” “Публичная библиотека в Житомире. По поводу ее 250-летия ” (1891, т. 34)¹⁴. Його діяльність залишила помітний слід у дослідженні Житомирщини та українському літературознавстві¹⁵. Він опублікував стислий бібліографічний огляд колекції

давньосховища на сторінках “Русской старины” та ВЕВ¹⁶.

Завідування Волинським музеєм-давньосховищем було покладено на О. Фотинського¹⁷, який займався упорядкуванням фондів та склав обліковий опис музейних предметів та документів, що надійшли до Волинського єпархіального давньосховища за 1893–1898 рр. Відомості про шляхи комплектування цієї збірки містяться у підготовленому ним виданні “Краткое описание предметов, поступивших в Волинское Епархиальное Древлехранилище”¹⁸.

За його свідченнями на 5 січня 1895 р. у Волинському давньосховищі було на обліку 537 рукописів та 183 стародруків, а надійшло 602 рукописи, стародруків – 12. Однак детального переліку цих старожитностей на той час не було складено¹⁹.

У “Кратком описании” О. Фотинський подає археографічний опис пам’яток, виділяючи рукописи та стародруки від речових пам’яток та приділяючи їм значну увагу. Хоча дослідник називає свій опис стислим, але він містить назву кожної книги, тип письма, розміри, кількість сторінок, опис оправи та її оздоблення, філіграні (водяні знаки). Повністю передаються заголовки, передмови, записи. Збірники розписуються за статтями і супроводжуються коментарями. Це повністю відповідає археографічному опису, характерному для кінця XIX ст.

Не завжди автор датує рукопис, однак залишає таку можливість іншим. Серед вказаних О. Фотинським рукописних книг слід відзначити твори XV–XVII ст. з бібліотеки Дерманського монастиря: „Пролог”, „Євангеліє”, праці св. Діонісія Ареопагіта, “Паранесис” Єфрема Сирина, „Повчання” Григорія Богослова, „Бесіди” Іоанна Златоуста, збірники повчань та житій, “Маргарит” кінця XV– початку XVI ст., „Євангеліє толкове”, „Мінеї місячні” тощо. З Тригірського монастиря надійшли численні копії привілеїв, грамот, листів різним монастирям, зокрема, Канівському.

О. Фотинський завжди зазначає від кого надійшли рукописи або архівні матеріали (це, переважно, священники різних повітів). Зокрема, від настоятеля Кременецького собору протоієрея І. Туркевича надійшли документи із соборного архіву²⁰. Докладно О. Фотинський описує і стародруки, зокрема „Бревіарій” 1767 р., „Псалтир” видання Почаєвського монастиря 1789 р., „Євангеліє

окладне” 1780 р., “Зрелище Креста Христова” (М., 1741) тощо²¹.

Започаткований Волинським ЦАТ в 1896 р. “Волинский историко-археологический сборник” (1-й випуск вийшов у Почаєві в 1896 р.) значну увагу присвятив публікації історико-краєзнавчих розвідок, досліджень пам’яток старовини, документів з історії монастирів. Значний внесок у підготовку збірника зробив О. Фотинський.

У 1-му випуску збірника було вміщено фундаментальний історико-діалектологічний огляд рукописних євангелій XV–XVIII ст. з волинського давньосховища. Праця належала перу викладача Волинської духовної семінарії, відомого текстолога та мовознавця Г. Крижанівського²², який у 1889 р. опублікував ще одну розвідку, присвячену дослідженню текстів та мови рукописних „Євангелій” київських книгосховищ²³. Автор розглядає історію переписування „Євангелія”, впливи різних факторів на тексти, виникнення мовних редакцій тощо. Він відзначає важливу роль таких пам’яток місцевої історії як наступні „тетроевангелія”: „Четвертинське” XV–XVI ст., „Кам’янець-Стромиловське” 1567 р., „Любанське” XVI ст., „Язловецьке (Подгоранське)” XVI ст., „Безанівське (Мнішинське)” XVI в., „Коптівське” XVI–XVII ст., „Волковецьке” XVII в., „Вичинське” початку XVIII ст., „Тригірське Толкове” XVII ст. Дослідник відзначає: дослідження євангелій показало, що у більшості вони написані у галицько-волинському краї і містять цікавий матеріал щодо вивчення мови, зокрема в пізніших текстах. У дослідженні багато уваги приділено датуванню, змісту, оформленню оправи, порівняльному аналізу текстів, датуванню, з’ясуванню походження рукопису, діалектним особливостям мови²⁴.

У 2-му випуску збірника публікує свою працю член Розпорядчого комітету Волинського Церковно-археологічного товариства протоієрей М. Трипольський²⁵ – відомий дослідник рукописно-книжної культури, історик волинських православних церковних братства та друкарень²⁶. Він володів примірником рукописного „Євангелія” 1571 р. і назвав його “Волинським”²⁷. М. Трипольський описав та проаналізував цей рукопис, опублікував фрагменти тексту, порівнюючи його з текстом „Пересопницького Євангелія” 1565–1561 рр., та дійшов висновку, що „Євангеліє” 1571 р. є списком останнього. До речі, цінність

„Євангелія” 1571 р. першим відзначив П. Житецький у статті про „Пересопницьке Євангеліє”²⁸. О. Назаревський, перебуваючи у Житомирі разом з семінарієм В. Перетца, ознайомився з цим рукописом²⁹. Він підкреслює, що, крім цього „Євангелія”, у М. Трипольського був цінний примірник „Острозької біблії” 1581 р., який мав багато приписок, котрі він підготував до друку та планував видати³⁰.

М. Трипольський подає зовнішній опис рукопису, який можна вважати кодикологічним: опис оправи (її прикраси та записи на ній), розглядає папір та його специфіку, поле тексту, нумерацію, кількість та збереженість зошитів, поаркушевий аналіз тексту та його написання, зміст. Він пробує охарактеризувати переписувача цієї пам’ятки, без сумніву, мешканця Володимира-Волинського, а також подальшу долю володаря рукопису С. Коссовича, настоятеля собору у Володимирі, мецената В. Загоровського тощо³¹.

Волинські рукописні „Євангелія” та „Апостоли” були об’єктом уваги Г. Бугославського, який робив доповідь на ІХ археологічному з’їзді у Вільні в 1893 р., приділяючи увагу „Пересопницькому Євангелію” 1556–1561 рр. та „Євангелію” М. Трипольського, їх специфічній мові, характерним зовнішнім особливостям³².

Відомості про поповнення давньосховища наводить Д. Абрамович, який на початку 1900-х рр. перебував на Волині за відрядженням Імператорської Академії наук в Санкт-Петербурзі, що проводила археографічні експедиції по регіонах Російської імперії з метою реєстрації пам’яток культури, в тому числі рукописних та книжкових збірок³³.

Однак найбільш повна інформація про склад цих скарбів міститься у звітах про археографічні експедиції Київського університету Св. Володимира під керівництвом В. Перетца в жовтні 1910 р. з метою опису старожитностей в Житомирі³⁴. Він опублікував важливі відомості щодо стану і складу Волинського єпархіального давньосховища в “Отчете об экскурсии семинария русской филологии в Житомир” (К., 1911)³⁵. Там містяться дані про розташування, організацію комплектування та зберігання фонду старожитностей у Волинському церковно-археологічному музеї на початку ХХ ст., який складав основу єпархіального давньосховища.

В. Перетц підкреслив велику роль, яку відіграла діяльність

історика, археолога, краєзнавця О. Фотинського в організації давньосховища, котрий практично самотужки забезпечував функціонування збірки. Незважаючи на невтомну працю О. Фотинського, фонди давньосховища не були науково описані через відсутність урядового фінансування протягом кількох років. Це спонукало В. Перетца подати доповідну записку архієпископу Волинському та Житомирському Антонію, де пропонувалися конкретні заходи з організації робіт у давньосховищі на відповідному рівні та проведення збиральницької діяльності з метою концентрації старожитностей, рукописних книг та стародруків, а також підкреслювалась необхідність проведення досліджень цих пам'яток³⁶. За даними В. Перетца, церковне зібрання складалося з рукописів, стародруків, колекції ікон та інших старожитностей. Загальна кількість давньослов'янських рукописів складала близько 200 одиниць зберігання. У зібранні рукописів ВСД знаходилися переважно рукописи релігійного змісту: „Євангелія”, „Апостоли”, „Ірмологіони”, „Мінеї”, „Октоїхи”, „Тріоді”, „Пом'яники”, „Прологи”, Псалтирі”, проповіді, збірники (у тому числі й історичні) тощо. Зібрання також містило зшивки, збірники (оригінали та копії) документів з історії монастирів України: Загорівського, Полонського, Тригирського, Канівського, Уманського, Жидічинського, Білостоцького тощо. Встановлення походження та стан цих рукописних книг був вже на той час складним завданням, оскільки релігійні книги не маркувались охоронним написом на краях книжок, як це робилось, наприклад, на книжках бібліотеки Києво-Печерської лаври. Опис членів семінарію, що перебували у Житомирі, мав науково-реєстраційний характер: там відзначаються особливості рукописів, що дає теоретичні можливості атрибутувати книжки, якщо вони опинилися в інших сховищах. Члени семінарії російської філології Київського університету Св. Володимира, зокрема, О. Назаревський, М. Гудзій, О. Багрій докладно описали лише найцінніші рукописи, серед яких були рідкісні документи XV–XVI ст. Ці описи свідчать, що у збірці було чимало рукописних кодексів, а також актових документів XVII–XIX ст.³⁷ Безперечно, важливе наукове значення мала також публікація тексту рукопису із „Тригирського учительного Євангелія”, що зберігалось у давньосховищі³⁸.

Під час цієї експедиції проводилося й поглиблене вивчення

окремих рукописних пам'яток, зокрема “Ходіння Богородиці по муках” у списках, що зберігалися у давньосховищі. О. Назаревський порівнював їх з опублікованими І. Франком та Ю. Яворським, а також з „Волинським (Житомирським) Євангелієм” 1571 р. М. Трипольського, апокрифічними збірниками XIX ст., „Євангеліями-тетр” XVI ст. тощо³⁹

Відомості про стародруковані книжки XVI–XVIII ст. з Волинського давньосховища знаходяться у додатку II “Звіту” В. Перетца. Зокрема, там міститься вказівка на два примірники „Острозької Біблії” 1580–1581 рр., описані О. Назаревським.

М. Гудзій описав 17 богослужбових рукописних книг: „Мінея”, „Апостол” першої половини XVI–XVIII ст., „Триоді пісні та цвітні” XVII–XVIII ст., „Збірник повчань” XV–XVI ст., „Слова” Ісака Сирина (XVI ст.), „Златоструй” XVI ст., „Євангелія” XVII ст., „Типікон з Номоканонем” тощо⁴⁰. Спеціально він розглянув пам'ятку “Пренія живота і смерті”, порівнюючи цей список з іншими відомими шістьма українськими списками, тексти котрих надруковані були ним в “Русском филологическом вестнике” (1910, № 3–4)⁴¹.

О. Багрій спеціально описував та досліджував у Житомирі пам'ятки проповідницької літератури. Він приділив спеціальну увагу списку “Слову про закон і благодать” митрополита Іларіона, що знаходився у рукописному „Пролозі” XVI ст., невідомого попереднім дослідникам “Слова”. Він здійснив його текстологічне порівняння з відомими на той час списками 4-х редакцій, спираючись на працю М. Нікольського “Материалы для повременного списка русских писателей и их сочинений X–XI вв.” (СПб., 1905. – С. 73–83)⁴²; та опублікував на сторінках “Звіту” текст цієї пам'ятки з коментарями⁴³.

З найбільш цінних рукописів О. Багрій розглядав також „Повчання” Феодосія Печерського XVI ст. „Слова” Кирила Туровського, що містилося у збірнику XVII ст. Златогірського монастиря, а також „Тригірське учительне Євангеліє”, порівняв з подібними пам'ятками зі збірки Катеринославського книгосховища музею ім. Полята опублікованими Г. Крижанівським “Волинському історико-археологічному збірнику”. Він уточнив дату створення „Євангелія”, яке за філігранями та текстологічним аналізом

відносить до кінця XVI ст.⁴⁴ О. Багрій, як і Г. Крижановський, відзначив місцеві мовні особливості Євангелія.

В. Адріанова вивчала „Євангеліє учительне” 1750 р. та збірник слів і повчань, розписуючи зміст та порівнюючи тексти, а також „Апостоли”, „Мінеї” XVI–XVII ст., „Тріодь пісню” XVI ст., збірники, написані українським скорописом XVIII ст.⁴⁵ Бібліографічний характер носять дослідження С. Щеглової, яка описала примірник „Острозької Біблії” 1580–1581 рр., що має з цікаві приписки та характерні особливості, а також „Октоїхи” та „Апостол”, копію з видання Ф. Скородини⁴⁶.

Отже, зібрання ВЄД у 1910-х рр. за кількістю рукописних книг та стародруків мало велике наукове значення. Завдяки дослідницькій праці О. Фотинського, Г. Крижановського, членів семінарію В. Перетца археографічні пам’ятки житомирської церковної колекції були проаналізовані, увійшли у науковий обіг та отримали високу оцінку фахівців. На відміну від описів 1880–1890-х рр. праці членів семінарію базувалися на методологічних засадах палеографо-кодикологічного опису рукописних книг, задекларованих В. Перетцом⁴⁷. Археографічна школа того часу вирізнялася ґрунтовним підходом до аналізу походження рукопису, його атрибуції (автор, зміст, локалізація), мовних та текстологічних особливостей тексту в його різночитаннях, приписок та прикрас тощо. Таке наукове опрацювання текстів не лише залучало українську рукописну спадщину до наукового обігу, а й надавало багато можливостей для його дослідження, завдяки повній або частковій публікації тексту. Публікації текстів вже втрачених на сьогодні пам’яток дозволила зберегти їх для сучасної науки та культури.

Однак, при всій їхній цінності, історико-культурні фонди ВЄД не були вивчені та описані належним чином, що пояснювалося недостатньою кількістю кваліфікованих фахівців в галузі давньої книги у Житомирі. Саме тому В. Камінський (один з діячів Всеукраїнської академії наук – далі ВУАН), який був спеціально посланий ВУАН у відрядження для оцінки стану вінницьких та житомирських бібліотек та архівів в 1921 р., згадував про свою працю у Волинському давньосховищі ще у 1909–1910 рр. і високо оцінював наукове значення його фондів. Йому не вдалося визначити стан збірки в 1921 р., але, спираючись на відомості

етнографа В. Кравченко, він припускав можливість перебування цього зібрання у важкому стані, зазначаючи, що воно поруйноване у зв'язку з евакуацією під час I Світової війни до Харкова та із Харкова⁴⁸.

Достеменно невідомо, які книжки повернулися з Харкова, а які там залишилися. В 1920-х рр. збірка ВСД або її залишки увійшла до складу Волинського науково-дослідного краєзнавчого музею в Житомирі, де зосереджувалися націоналізовані книжкові фонди.

На жаль, реєстраційний опис збірок не дає можливостей прослідкувати долю багатьох з документів, рукописних книг та стародруків, що бачили члени семінарію В. Перетца. За відомостями сучасного дослідника Товариства дослідників Волині М. Костриці, фонди Волинського науково-дослідного музею, куди після революції потрапило багато матеріалів єпархіальних сховищ, а також самого Товариства дослідників Волині, частково залишилися у Харкові та загинули пізніше під час бомбардування в період Другої світової війни разом з іншими фондами ХМУМ⁴⁹.

Таке становище, судячи з відомостей наступного дослідника волинських рукописних книг та стародруків П. Попова, залишалось й через десятиріччя – вже на початку 1930-х рр. На жаль, київські вчені Всенародної бібліотеки, куди потрапила основна частина рукописів та архівних документів в 1932–1934 рр., не описували ці фонди, які надалі потрапили до Харківського музею українського мистецтва (далі – ХМУМ). П. Попов також повідомляє, що у період Першої світової війни значна частина експонатів була евакуйована до Харкова і не повернулась до Житомира. П. Попов писав у 1931 р.: “Треба мати на увазі, що одну з найцінніших житомирських колекцій рукописів і стародруків – колишнього Волинського єпархіального древлесховища під час імперіалістичної війни 1914–1918 рр. перевезено було до Харкова, де й перебуває вона тепер у музеї українського мистецтва”⁵⁰.

Про вивезення нацистами фондів ХМУМ свідчать документи Оперативного штабу Розенберга, який спеціально організовував реєстрацію та вивіз музейних, архівних та бібліотечних цінностей⁵¹.

Нема жодних достовірних відомостей, щодо втрат під час Першої світової війни та революції тих фондів, що залишалися у Житомирі. Однак, враховуючи історію цього краю, це можна

припустити з високим ступенем вірогідності. Дослідження архівних документів з історії церкви, що були передані в 1979 р. з НБУВ до ЦДІАК України та укомплектовані в фонд “Колекція документів Волинського музею”, виявило лише “Журнали засідань Волинського єпархіального з’їзду” (1921)⁵².

Отже, цінні рукописні та стародруковані фонди ВЄД у 1880–1910-х рр. були об’єктом дослідження таких відомих істориків книги та літератури як, В. Боцяновський, О. Фотинський, С. Голубев, М. Петров, Г. Крижанівський, М. Трипольський, Д. Абрамович, В. Перетц, О. Назаревський, М. Гудзій, О. Багрій, В. Адріанова, С. Щеглова, Г. Бугославський. В кінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. їх бачили П. Попов, М. Геппенер під час передачі частини фондів до Всенародної бібліотеки України. Подальша доля цих оригіналів нам невідома, хоча є підстави вважати їх втраченими під час Другої світової війни. З огляду на це, не можна не відзначити великої наукової цінності палеографічного, кодикологічного, текстологічного та бібліографічного опису книжкових пам’яток ВЄД, залишених нам дослідниками кінця ХІХ – початку ХХ ст., що тепер дає нам можливість включити ці пам’ятки не лише в історіографію, а й в історію української книги, хоча вони на сьогодні вважаються втраченими.

1. *Мишук С.* Збірка книг і рукописів Церковно-археологічного товариства і Товариства дослідників Волині (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.), діяльність Археографічної та Біографічної комісії Волині // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 137–145.

2. *Голубев С.* Археологическая заметка о памятниках старины, находящихся в некоторых местностях Волынской епархии // Труды Киевской духовной академии (далее – КДА). – 1876. – Т. I. – К., 1876. – С. 613–631; *Барановский С.* Краткие исторические сведения о бывших на Волыни православных типографиях // Волынские епархиальные ведомости (далі – ВЕВ). – 1877. – № 18. – С. 763–787; *Владимиров П.* Обзор южнорусских и западнорусских памятников письменности от XI до XVII ст. // Чтения в обществе Нестора Летописца. – К., 1890. – Кн. 4. – Отд. 2. – С. 101–139; *Мальшевский И.* Новый рукописный сборник западно-русских полемических сочинений // Труды КДА. – 1875. – Т. II. – Кн. IV. – С. 193–222; *Перлштейн А.* Очерки истории типографий на Волыни // Журнал Министерства народного просвещения. – 1855. – Ч. 87. – С. 22–26 (передрук: “Волынские губ. ведомости” – 1855. – № 4); *Петров Н.* Западно-русский «Лицевой Ирмологий» XVIII века. – К., 1884; *Селецкий А.* Острожская типография и ее издания. – Б.м., 1885. (Відб: ВЕВ – 1884 р. – № 29–35; 1885. – № 7–11, 20–26).

3. *Трипольский Н.* Волынские православные церковные братства и их

- деяльність. – Житомир, 1892. *Его же*. Древние волынские типографии и их издания. – Житомир, 1892.
4. *Ярмошик І.* Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях ХІХ–ХХ ст.– Житомир, 2006. – С. 46–76.
5. *Костриця М.* Давньосховища Волині // Тези наук. конф. до 100-річчя Волинського єпархіального давньосховища / Гол. редкол. Б. Кругльак. – Житомир, 1993. – С. 3–5; *Василевська С.* З історії Володимир-Волинського давньосховища // VI Всеукр. наук. конф. з істор. краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 408–409; *Ульяновський В.* Краєзнавча діяльність братства ім. князів Острозьких // Минуле і сучасне Волині: тези доповідей і повідомлень II-ої Волинської істор.-краєзнавчої конф. – Луцьк, 1988. – Ч. II – С. 210.
6. Фотинський Орест Оксентійович (Авксентійович). Брав участь також у створенні Товариства дослідників Волині (1910–1920); у 1899 р. був делегатом ІХ Археологічного з'їзду, де організував виставку волинських старожитностей. У 1917–1918 рр. викладав історію України у Волинському народному університеті, з жовтня 1919 р. – створеному на його базі Волинському Інституті народної освіти. У 20-х рр. організував Історичний архів при Волинському губернському архівному управлінні, завідував історичним відділом Волинського науково-дослідного музею (див.: *Ярмошик І.* Фотинський Орест Авксентійович (1862–1931) // Волинь в істор.-краєзнавчих дослідженнях ХІХ–ХХ ст. – Житомир, 2006. – С. 178).
7. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 2094. – Оп. 2. – Спр. 1121. – Арк. 6.
8. *Ланчук Н.* 130 років Житомирському обласному краєзнавчому музею (1865–1995) // Матеріали та тези наук. конф. до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею (11–13 жовтня 1995 р.). – Житомир, 1995. – С. 10.
9. *Костриця М.* Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. – Житомир, 2001. – С. 38–39; *Дахненко Л.* Сто років Волинському єпархіальному давньосховищу // Тези наук. конф. до 100-річчя Волинського єпархіального давньосховища ... – С. 3–6.
10. Отчет о состоянии Волынского Церковно-археологического общества в 1894 году: Возникновение Волынского Церковно-археологического общества и епархиального древлехранилища // Волынский истор.-археолог. сб. – Почаев–Житомир, 1896. – Вып. 1. – С. 1–2.
11. Там же. – С. 17.
12. Там же. – С. 20–24
13. Труды КДА. – 1894. – Кн. ІХ. – С. 139–144.
14. Боцяновський Володимир Феоділович (1869–1943) // *Ярмошик І.* Волинь в історико-книгознавчих дослідженнях. – Житомир, 2006. – С. 151.
15. *Костриця М., Мокрицький Г.* У просторі і часі. Видатні постаті Житомирщини, – Житомир, 1995. – С. 161–166.
16. *Боцяновський В.* Волынное церковно-археологическое древлехранилище // Русская старина. – 1893. – № 10. – С. 213–218; *Его же*. Волынное церковно-археологическое древлехранилище // ВЕВ. – 1893. – № 36. – С. 1015–1021.
17. *Костриця М.* Вказ. пр. – С. 44–47, 50–51.

18. *Фотинский О.* Краткое описание предметов древности, пожертвованных в Волинское епархиальное древлехранилище по июль 1893 года // ВЕВ. – 1893. – № 29–30; *Его же.* Краткое описание предметов древности, пожертвованных в Волинское епархиальное древлехранилище по июль 1894 года // ВЕВ. – 1894. – Вып. 2; *Фотинский О., Бурчак-Абрамович Н.* Краткое описание предметов древности, поступивших в Волинское епархиальное древлехранилище от 1 августа 1894 по 1 ноября 1898 года. – Почаев, 1899. – Вып. 3.
19. Волинский историко-археологический сборник... – С. 7–8.
20. *Фотинский О., Бурчак-Абрамович Н.* Указ. соч. – С. 10–117.
21. Там же. – С. 119–120.
22. *Крыжановский Г.* Рукописные Евангелия Волинского епархиального древлехранилища (Историко-диалектологические очерки) // Волинский истор.-археологич. сб... – С. 1–75 (у блоці непронумерованих статей).
23. *Его же.* Исследование языка и сравнительная характеристика текстов. – К., 1889.
24. *Его же.* Рукописные Евангелия Волинского епархиального древлехранилища... – С. 10–75.
25. *Костриця М.* Вказ. пр. – С. 51.
26. *Трипольский Н.* Волинские православные церковные братства и их деятельность...; *Его же:* Древние волинские типографии и их издания...; *Его же:* Документы, относящиеся к древней истории православного Почаевского монастыря на Волыни // ВИАС. – Вып. 1. – Почаев; Житомир, 1896. – С. 1–9; *Его же.* Дерманский архимандрит Мелетий Смотрицкий, его сочинения и надгробная надпись на его могиле в Дермани // ВИАС. – Вып. 1. – С. 1–7 («Праці» у т. 1 ВИАС – в “компакте”, без нумерации – С. М.).
27. *Трипольский Н.* Волинские рукописные Евангелия XVI ст. // Волинский истор.-археолог. сб. – Житомир, 1900. – Вып. II. – С. 1–114.
28. *Житецкий П.* Описание Пересопницкой рукописи XVI ст. с приложением текста Евангелия от Луки, выдержек из других евангелистов и 4-х страниц снимков. – К., 1876.
29. Занятия профессорского стипендиата А. Назаревского // *Перетц В.* Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21–26 октября 1910 года. – К., 1911. – С. 47–51.
30. На жаль, доля рукописів та книжок М. Трипольського невідома.
31. *Трипольский Н.* Волинские рукописные Евангелия XVI ст... – С. 104–114.
32. *Бугославский Г.* Волинские рукописные евангелия и апостолы // Тр. IX археол. съезда в Вильне 1893. – Т. 2. – Табл. 24. – С. 307.
33. *Абрамович Д.* Отчет Отделению русского языка и словесности Импер. Академии Наук за 1902 г. // Сб. Отд-ния рус. яз. и словесности за 1902 г. – Т. 84. – Прил. С. 61–70.
34. *Перетц В.* Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21–26 октября 1910 года... – С. 2–3.
35. Там же. – С. 2–6, 9–22; 37–47, 57–70, 71.
36. Там же. – С. 2–3.
37. Там же. – 123–132.

38. Там же. – С. 142–144.
39. Там же. – С. 37–56.
40. Там же. – С. 57–64.
41. Там же. – С. 65–70.
42. *Никольский М.* Материалы для повременного списка русских писателей и их сочинений X–XI в. – СПб., 1905. – С. 73–83.
43. Там же. – С. 71–85. Словарь книжников и книжности Древней Руси. XI – первая половина XIV ст. – Л., 1983. – С. 198–204.
44. Там же. – С. 85–98; *Крыжановский Г.* Тригорское толковое Евангелие начала XVII в. // Волинский истор.-археологич. сб. – Житомир, 1896. – Вып. 1. – С. 66–75.
45. Там же. – С. 99–110.
46. Там же. – С. 111–119.
47. *Дубровіна Л.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992. – С. 59–62.
48. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 42 зв.
49. *Костриця М.* Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті... – С. 52.
50. ІР НБУВ. – Ф. 285. – № 516. – Арк. 1.
51. *Кашеварова Н., Малолетова Н.* Деятельность Оперативного штаба рейхсляйтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй мировой войны: Справочник-указатель архивных документов из киевских собраний. – К., 2006. – С. 298.
52. ЦДІАК України. – Ф. 2227. – Оп. 1. – Спр. 288.

Sergyi Mischuk

**PALEOGRAPHER-KODIKOLOGICAL AND BIBLIOGRAPHIC
DESCRIPTION OF MANUSCRIPTS AND OLD PRINTED BOOKS
VOLYNSKIY DIOCESE OLD DEPOSITORY (1892 – 1919)**

In the article is exposed the considerable deposit of the known Ukrainian historians, paleographers, bibliographers, literary critics - Botsyanovskiy, Fotinskiy, Golubeev, Petrov, Kryzhanovskiy, Tripolskiy, Abramovich, Peretts, Nazarevskiy, Gudziy and other, in development of scientific method of historical and historical studies description of handwritten and old printed books in the end XIX – beginning of XX, opening of composition and maintenance of book monuments of Volynskiy diocese old depository, the fate of which is today unknown.